

Cerkveni
GLASBENIK

Revija za cerkveno glasbo

POGOVOR

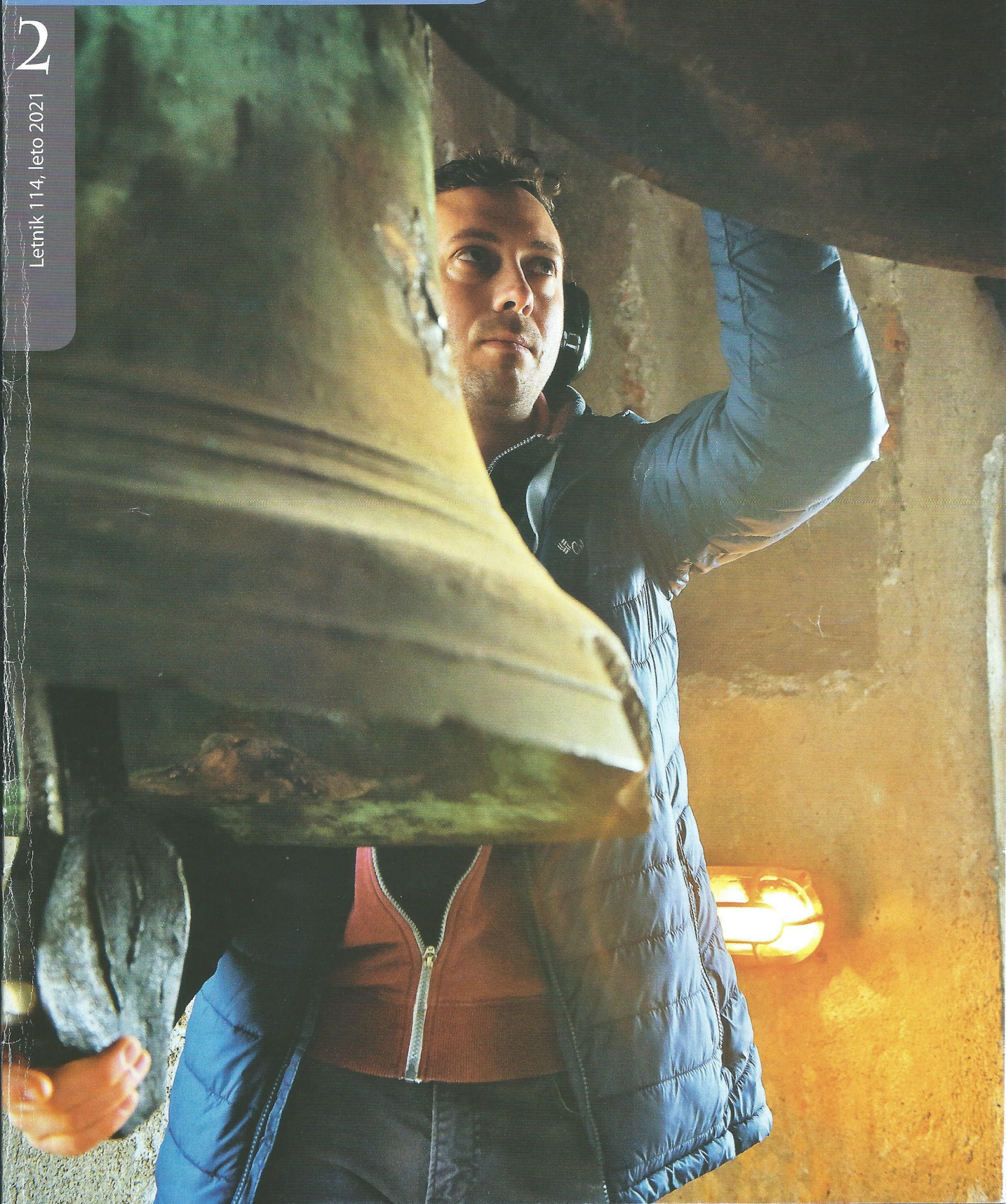
Mija Novak

OBLETNICE

Primož Ramovš (1921–1999)

2

Letnik 114, leto 2021

Orgle v cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani

V 5. številki lanskega *Cerkvenega glasbenika* je bil predstavljen projekt analize orgelskega opusa Franca Goršiča (1836–1898). Poleg zbiranja dokumentacije o Goršičevem življenju in delu projekt obsega tudi natančno dokumentiranje tehničnih značilnosti njegovih ohranjenih inštrumentov in tudi drugih orgel, v katerih so še ohranjeni nekateri deli, npr. piščali, iz delavnice tega pomembnega orglarskega mojstra. Med orglami, ki so bile do sedaj dokumentirane, so tudi orgle pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Pričujoči prispevek predstavlja izbor pridobljenih spoznanj o tem glasbilu.

Cerkev sv. Jakoba v Ljubljani srečamo v zapisih že leta 1383. Dobrih dvesto let kasneje, leta 1597, so v Ljubljano prišli jezuiti, ki so prevzeli cerkev v upravljanje in sčasoma temeljito spremenili njeno podobo. Cerkev je bila leta 1774 huje poškodovana v požaru. Tedanje orgle so bile poškodovane ter kasneje popravljene in so v cerkvi ostale vse do leta 1853. In kaj vemo o orglah, ki so bile postavljene v cerkvi sv. Jakoba? Marsikaj o njih lahko najdemo v letopisu jezuitskega kolegija *Historia annua Collegii Labacensis*, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Prva omemba je iz leta 1600, zadnja omemba orgel letopisa jezuitskega kolegija pa je iz leta 1637, ko s pomočjo darov obnovijo orgle na koru.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani hrani pogodbo, sklenjeno med Janezom Jurijem Eislom (1708?–1780) in predstojništvom Sv. Jakoba za orgle z 18 registri, dvema manualoma ter pedalom. Obstaja možnost, da sta stranski omari sedanjih orgel prav

Igralnik Goršičevih orgel pri Sv. Jakobu (Zgodovinski arhiv Ljubljana, A5-093-005). Fotografija je bila objavljena v Fabianijevem članku »Orgle v ljubljanskih cerkvah« (Kronika 2, 1935, št. 3, str. 219).

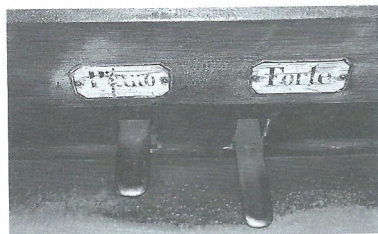
Jenkove orgle v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani. Foto: Luka Posavec in Aleš Razpotnik

Eislovi orgelski omari iz leta 1780. V istem času je imel orglar namen izdelati večje orgle za ljubljansko stolno cerkev, vendar je žal prej umrl. 18. novembra 1780 je za njegov pogreb plačalo predstojništvo Sv. Jakoba, preostali denar za orgle pa je dobila njegova vdova Apolonija. Leta 1782 se je Apolonija poročila z Jožefom Kučero (1755–1826), ki je prevzel Eislovo delavnico in naredil orgle za ljubljansko stolnico.

Iz župnijske kronike izvemo, da se je leta 1853 pričelo razstavljanje starih orgel z namenom postavitve novega glasbila, in sicer orgel v treh delih s 23 registri. Žal pogodba med predstojništvom Sv. Jakoba in orglarjem Andrejem Ferdinandom Malahovskim (1813–1887) do sedaj ni bila najdena. Malahovski je bil orglar poljskega rodu, ki je imel delavnico v šempetrskem predmestju, znan pa je bil po svoji intonaciji ter tehničnih inovacijah. Dve leti kasneje je izdelal orgle v podružnični cerkvi župnije sv. Jakoba, pri Sv. Florijanu na Gornjem trgu (1855, 10/I+P).

16. marca 1882 je orgle pri Sv. Jakobu v navzočnosti strokovnjakov Leopolda Belarja (1828–1899), takratnega *regensa chori*, in Antona Foersterja (1837–1926) pregledal znani slovenski orglar Franc Goršič. Ohranjena je tako Goršičeva ponudba kot tudi pogodba med orglarjem in župnikom Janezom Rozmanom za izdelavo novih orgel, ki jo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana. Prav iz Goršičeve pogodbe izvemo za delno dispozicijo orgel Malahovskega, saj je v njej navedeno, katere stare registre bo uporabil, katere pa dodal. Orgle je umestil v stari orgelski omari; imele so 22 pojočih registrov, manualno (II-I) in pedalno zvezo (I-P) ter dva zbiralnika. Orgle so uspele, kar dokazujejo tedanja poročila (prim. CG 1883-7, str. 54–55).

Leta 1915 ponovno zasledimo željo po novih orglah (prim. CG 1915-10, str. 122), saj so bile Goršičeve v slabem stanju ter potrebne večjega popravila. Takratni župnik Berle je delo izročil škofijski glasbeni komisiji in orglarskemu mojstru Antonu Derniču (1879–1954). Zaradi prve svetovne vojne se je projekt ustavil; obudili so ga šele leta 1960, ko je sedanje orgle na koro cerkve sv. Jakoba izdelal orglarski mojster Franc Jenko (1894–1968). Orgle delujejo po sistemu pnevmatike in imajo 42 registrov, od tega 36 pojočih, ki so razdeljeni na tri manuale ter pedal. Jenko jih je prav tako umestil v stari orgelski omari ter med njiju dodal še tretjo omaro. V desetih registrih lahko zasledimo uporabo starih piščali, ki pa so bile prilagojene novi zvočni zasnovi.

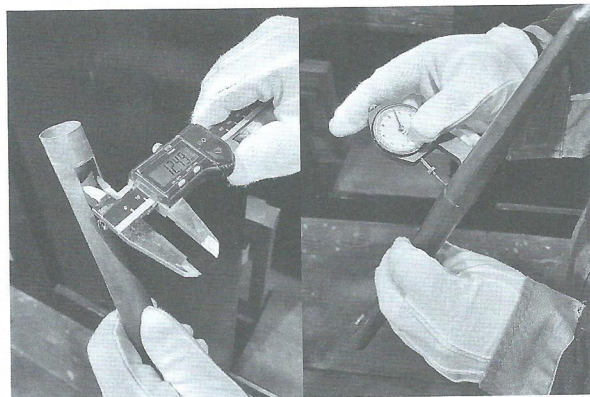

Registrska zbirnika Goršičevih orgel v ljubljanski evangeličanski cerkvi; domnevno so imele orgle pri Sv. Jakobu enaka zbirnika. Foto: Luka Posavec

re oznake registrov ne ustrezajo novim (npr. na drugi vrsti 2'-registra Cimbel je oznaka q , ki načeloma označuje kvinto). Tretji kriterij so uglaševalni izrezi (ekspresije). Zanimivo je, kako so narejeni: Jenko je v stare piščali uglaševalne izreze vrezal pavšalno in ne v razmerjih. V novih Jenkovih piščalih vidimo zvezno razmerje med menzuro in širino uglaševalnega izreza ter višino obroča nad njim. V ponovno uporabljenih piščalih sta ti meri kar pavšalno določeni (spreminjata se koračno na dve oktavi). Četrty kriterij je dolžina piščalnih nog: za razliko od Jenka, ki načeloma pri vseh piščalih uporablja enako dolžino nog, pri starih piščalih dolžine variirajo (140, 150, 160, 180, 190 mm). Naslednji kriterij so jedrne zareze: razlike so tako v gostoti jedrnih zarez kot tudi v globini in kotu. Tudi kot jedra je dober kriterij: Jenkove piščali imajo kot 45° , ki se skozi potek menzure ne spreminja. Merjene stare piščali imajo ostrejši kot. Zadnji kriterij je premer oz. obseg teles piščali, pri čemer opazamo odmik potekov starih menzur od standardnih Jenkovih menzur. Primerjave bodo mogoče šele po izvedenih referenčnih analizah inštrumentov Eisla, Malahovskega, Goršiča in Jenka.

Stare piščali v Jenkovih orglah

Kriterijev, na podlagi katerih lahko sklepamo, da je Jenko uporabil stare piščali, je več. Barva oziroma oksidacija piščali je iz izkušenj zanesljiv kriterij. Piščali Franca Jenka v teh orglah (1960, op. 90) so načeloma pobarvane ali iz neobdelane litine (*Naturguss*) in se že na pogled ločijo od starejših bolj oksidiranih piščali iz obdelane litine. Naslednji kriterij so signature oz. oznake tako registrov kot tonov. Jenko je bil pri tem dosleden, saj je kljub uporabi starih piščali odtisnil svoje oznake. Na starih

Meritev širine uglaševalnega izreza in debeline stene piščali. Foto: Luka Posavec

piščalih imamo zato tako staro kot novo oznako, pri čemer opazimo, da so toni zamaknjeni (na piščali z novo oznako c^1 je stara signatura h^0). Nekateri sta-

re oznake registrov ne ustrezajo novim (npr. na drugi vrsti 2'-registra Cimbel je oznaka q , ki načeloma označuje kvinto). Tretji kriterij so uglaševalni izrezi (ekspresije). Zanimivo je, kako so narejeni: Jenko je v stare piščali uglaševalne izreze vrezal pavšalno in ne v razmerjih. V novih Jenkovih piščalih vidimo zvezno razmerje med menzuro in širino uglaševalnega izreza ter višino obroča nad njim. V ponovno uporabljenih piščalih sta ti meri kar pavšalno določeni (spreminjata se koračno na dve oktavi). Četrty kriterij je dolžina piščalnih nog: za razliko od Jenka, ki načeloma pri vseh piščalih uporablja enako dolžino nog, pri starih piščalih dolžine variirajo (140, 150, 160, 180, 190 mm). Naslednji kriterij so jedrne zareze: razlike so tako v gostoti jedrnih zarez kot tudi v globini in kotu. Tudi kot jedra je dober kriterij: Jenkove piščali imajo kot 45° , ki se skozi potek menzure ne spreminja. Merjene stare piščali imajo ostrejši kot. Zadnji kriterij je premer oz. obseg teles piščali, pri čemer opazamo odmik potekov starih menzur od standardnih Jenkovih menzur. Primerjave bodo mogoče šele po izvedenih referenčnih analizah inštrumentov Eisla, Malahovskega, Goršiča in Jenka.

Glede na rezultate teh kriterijev lahko predvidevamo, da je Jenko uporabil material za nove orgle tudi iz drugih orgel. Tako obstaja velika verjetnost, da so v Jenkovih orglah tako stare piščali Eisla, Malahovskega, Goršiča kot tudi od drugod. Primer: Principal 8' (I. manual): ton c^1 ima oznako b^0 , na zgornji ustnici piščali je signatura 4'. Jedro je debelejše pri jedrni reži (rezkana nadvišina jedra), kar ne ustreza Eislu. Kot jedro sicer ustreza Francu Jenku, vendar je piščal starejša. Zvari in jedrne zareze ne ustrezajo niti stilu Malahovskega kot tudi ne Goršičevemu stilu izdelovanja.

Pomen orgel pri Sv. Jakobu

Glasbeno dogajanje v cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani je pomembno vplivalo na tedanje kulturno dogajanje v Ljubljani. Zaradi tega je bil napravljen ogled orgel in izvedene podrobne meritve še ohranjenih starih piščali. Dela v cerkvi so se odvijala 4. in 5. marca 2021. Cilj dokumentacije orgel je bilo pridobiti podatke o tedanjem izdelovanju piščali ter odkrivanju lastne, že pozabljene kulture. Na tem mestu se izvjalca projekta Luka Posavec in Aleš Razpotnik zahvaljujeva župniku Silvu Šinkovcu ter Daliborju Miklavčiču za topel sprejem, pripravljenost, sodelovanje in pomoč. Velikokrat premalo cenimo pomen lastne orgelske kulture, ki je kljub majhnosti naše države pestra in bogata. Del te kulturne dediščine je tudi cerkev sv. Jakoba v Ljubljani s svojimi orglami. ■

Primerjava dispozicij			
Eisel (1780)	Malahovski (1853)	Goršič (1883)	Jenko (1960)
I. manual	I. manual	I. manual (C-g³)	I. manual (C-g³)
Principal 8'	Burdun 16'	Burdun 16' ¹	Diapason 16' ¹¹
Vox humana 8'	Principal 8'	Principal 8' ²	Principal 8' ²
Sollicional 8'	Viola 8'	Burdunflavta 8' ³	Burdun 8'
Gamba 8'	Salicional 8'	Gemshorn 8'	Flauto dolce 8'
Copel 8'	Burdun 8'	Viola di Gamba 8' ⁴	Fugara 8' ⁵
Major Octav 4'	Oktav 4'	Oktava 4' ⁵	Oktava 4' ⁴
Flauta 4'	Orkesterflöte 4'	Orkesterflöte 4' ⁶	Oktavica 2'
Quinta 2 2/3'	Gemshorn 4'	Gemshorn 4' ⁷	Mixtura V-IV 2' ⁵
Minor Octav 2'	Superoktav 2'	Superoctava 2' ⁸	Tromba 8'
Mixtur III	Pikolo	Kornet I-III	
	Kornet II	Mixtura III ⁹	
	Mixtur II		
II. manual	II. manual	II. manual	II. manual (v žaluzijah)
Copl 8'	Nachthorn 8'	Nachthorn 8'	Salicet 16' ⁶
Flauta 4'	Flavta 8'	Flavta 8'	Harmonična fl. 8'
Principal 4'	Vox humana 8'	Vox humana 8'	Keraulofon 8'
Octav 2'	Viola d' amour 4'	Viola d' amour 4'	Viola 8'
	Principal 4'	Principal 4'	Salicional 8' ⁷
	Violina 2'	Violina 2'	Principalino 4'
	Mixtur	Mixtur	Pastorita 4' ⁸
			Larigot 2 2/3'
			Flageolet 2'
			Terca 1 3/5'
			Akuta III-IV 2 2/3' ⁹
			Klarinet 8'
			Vox humana 8'
			III. manual
			Kopula 8'
			Rog 8' ¹⁰
			Celestina 8'
			Flauto-traverso 4' ¹¹
			Žveglica 2'
			Piccolo 1'
			Cimbel III 1 1/3' ¹²
			Oboa 8'
Pedal	Pedal	Pedal (C-d¹)	Pedal (C-d¹)
Sub Pass 16'	Principalbass 16'	Principalbass 16' ¹⁴	Principal 16'
Octav Pass 8'	Violonbass 16'	Violonbass 16' ¹⁵	Subbas 16'
Quint Pass 6'	Principal 8'	Principal 8' ¹⁶	Burdun 16'
Octav 4'	Oktavbass 8'	Violončelo 8'	Salicet 16'
			Kvinta 10 2/3' ¹³
			Oktava 8'
			Burdonal 8' ¹⁴
			Celo 8'
			Koral 4' ¹⁵
			Dubleta 2 2/3'
			Pozavna 16'
		Zveze: II-I, I-P	Zveze: II-I, III-I, III-II, Super II-I,
		Drugo: 2 zbirnika	Sub II-I, Super III-II, Super I,
			Super II, Super III, I-P, II-P, III-P
			Drugo: zbirniki (P, MF, F, TT),
			prosta kombinacija (I, II), jezičniki,
			reg. crescendo, tremolo, ped

Rekonstrukcija orgelskih dispozicij Eisla in Malahovskega: Edo Škulj, *Orgle v Ljubljani*, Celje 1994, str. 57-60.

Opombe k dispozicijam

Franc Goršič (1883, op. 36; glede na ohranjeno pogodbo)

- ¹ Malahovski: Burdun 16' iz I. manuala
- ² Malahovski: Principal 8' iz I. manuala
- ³ Malahovski: Burdun 8' iz I. manuala
- ⁴ Malahovski: Viola 8' iz I. manuala
- ⁵ Malahovski: Oktav 4' iz I. manuala
- ⁶ Malahovski: Orkesterflöte 4' iz I. manuala
- ⁷ Malahovski: Gemshorn 4' iz I. manuala
- ⁸ Malahovski: Superoktav 2' iz I. manuala
- ⁹ Malahovski: Mixtur II iz I. manuala
- ¹⁰ Malahovski: Salicional 8' iz I. manuala
- ¹¹ Malahovski: Vox humana 8' iz II. manuala
- ¹² Malahovski: Principal 4' iz II. manuala
- ¹³ Malahovski: Violina 2' iz II. manuala
- ¹⁴ Malahovski: Principalbass 16' iz pedala
- ¹⁵ Malahovski: Violonbass 16' iz pedala
- ¹⁶ Malahovski: Principal 8' iz pedala

Franc Jenko (1960, op. 90)

- ¹ C-H iz: Salicet 16', pedal; c⁰-h⁰ iz: Principal 8'; c¹-g²: stare piščali
- ² dis¹-g²: stare piščali
- ³ c⁰-g²: stare piščali
- ⁴ C-H iz: Principal 8'; c⁰-g²: stare piščali
- ⁵ I. vrsta (2'): stare piščali; II. vrsta (1 1/3'): stare piščali; III. vrsta (1'): stare piščali, IV. vrsta (1/2'): stare piščali, II. vrsta (1 3/5'):
- ⁶ C-G, nove piščali (Jenko)
- ⁷ c⁰-g² iz: Salicional 8'
- ⁸ c⁰-g²: stare piščali
- ⁹ Dis-g²: stare piščali
- ¹⁰ I. vrsta (2 2/3'): stare piščali, II. vrsta (2'): stare piščali, III. vrsta (1 1/3'): dodane piščali (Jenko), IV. vrsta (4', c²-g³): stare piščali
- ¹¹ c¹-g²: stare piščali
- ¹² gis³-g⁴ (superoktavna zveza): stare piščali
- ¹³ I. vrsta (1 1/3'): Jenko; II. vrsta (1'): stare piščali; III. vrsta (1/2'): dodane piščali (Jenko)
- ¹⁴ iz: Burdun 16'
- ¹⁵ iz: Subbas 16'
- ¹⁶ iz: Oktava 8'